

Hər şey bu dünyada başlanır,
hər şey bu dünya ilə də bitir...
Hər halda, onlar belə düşünür...

Uqar Fəhmi

Kitabdan fraqmentlər

5-ci hissə

Əhli-qübur

Budur, genc Səfiəddin içini didib-dağıdan sualların, ona rahatlıq verməyən görümlərin, gecələrinə əzab səpən yuxuların sirlərini açmaq üçün "əhli-qübur" a üz tutur...

Sonradan həyatının o dövrünü Şeyx Səfiəddin İshaq təxminən belə xatırlayırdı: "Təsəvvüf əhlinin tərifi və davranışının qaydalarını bildirmədi, riyazət (nəfsani istəklərin sıxılması) keyfiyyətini özüm üçün məlum etməmişdim, həmişə təətlə məşğul idim. gündüzüm orucda, gecələrim ibadətlə keçərdi..."

Həmin vaxtlar genc Səfiəddin boş vaxtını Ərdəbil qəbiristanlığında, əsasən də iki türbədə - Şeyx Cüneyd Bağdadinin müridi olmuş məşhur sufi Şeyx Şəqiq Fəroc Zənganinin, və Şihabəddin Sührəvəddinin tələbəsi olmuş sufi Rüknəddin Mühyinin türbələrində keçərdi...

Gündüzlər şəhər mədrəsəsində cəm-təhsil səviyyəsinə artıran Səfiəddin axtarımlar qəbiristanlığa gələr, tanıdığı-tanmadığı qəbirlərin ətrafında dolardı, dualar-ibadət-lər edərdir; ən çox da, adını çəkdiyimiz məşhur sufilərin məzarları başında oturardı, saatlarla zikrlə məşğul olardı, sanki ürəyində onlarla danışırdı, dərindən bölüşərdi, içindəki suallara cavab almağa çalışardı...

Və bir çox hallarda zikrdə işlək on bal arısının vizuətinə oxşar səs-lər eşidərdi, hər iki qəbirdən işıq zər-lərini çıxardı, onun ətrafına dolardı...

Həttə bəzən gecələr də evə qayıtmazdı, qəbirlərin ətrafında yata-ırdı, hər iki inqıqdəs sufini yu-

xuda görədi, axşamkı söhbətləri davam edərdir; səhər isə yenə durub mədrəsəyə üz tutar-dı, bəli kitablar üstündə bükülürdi, alminin tər-i vərəqləri bütən isladardı... Səfiəddinin anası oğlunun qəbiristanlıqda gecələmə-sindən xəbər tutanda azca vahimə-yə düşmüşdü, elə bilmişdi ki, oğlu həvalənlə. Lakin onunla bir qədər söhbət etdikdən sonra rahatlanmış-dı...

Diqqət edək. - Rahatlanmışdı sözünü işlətdik. Görəsən, öz oğlu-nun dəfərlərlə qəbiristanlıqda gecə-lədiyini biləndən sonra hansı cür rahatlan-a bilər? Bəlkə, doğrudan da, Səfiəddin həvalənlmişdi, anası da oğlunun bu vəziyyətini görüb ondan əlini üzümüşdü? Əsla yox...

Yerli camaat da artıq öyrəşmişdi ki, Piro Cəbrayılın oğlu Səfiəddin məzaristanı özünə məskən elə-yib, sufilərin məzarlarının başından əl çəkmir... Niyə? Niyəsi adamları o qədər maraqlandırmazdı, çünki oxşar hadisələrə çox rast gəldilər; bu, onların düşüncə çərçivəsindən o qədər də konara çıxan bir hərəkət deyildi...

Bu situasiyada ana ilə oğulun mənəvi vəziyyətini və ətrafında in-sanların bu hala o qədər də qeyri-adi baxmalarının səbəbini başa düşməkdən, ölümlə bağlı bəzi tari-xi məqamlara toxunmaq vacibdir.

Olum ya ölüm

Hamletin məşhur sualı minilərdir bəşəriyyəti düşündürüb, bun-dan sonra da əsr-lər boyu düşündür-rəcəkdir. Lakin ölüm məfhumuna ya-naşma heç vaxt hər yerdə eyni cür olmayıb...

O dünya ilə bu dünya arasındakı ezoterik-metafizik bağlılıq bə-rədə minlərlə kitablar yazılıb, ekspe-riimentlər aparılıb, müxtəlif rəylər irəli sürülüb. Mənim deyilənləri təkrar eləmək niyyətim yoxdur, yalnız bir məqamı önə çəkmək istəyirəm.

Bəzi tarixçi alimlər iddia edirlər ki, cəmiyyətin ölüm faktoruna münasibət, ümumiyyətlə, bütün sosial münasibətləri təyin edir, to-fəkkür tərzini qurur.

Mozaik risalə

Misalçün 20-ci əsrin məşhur fransız tarixçisi Filipp Aryes özü-nün tarixə baxış bucağını oxşar ya-naşma üzərində qurur. "İnsan ölümlə üz-üzə" kitabının əsas tezi-si bundan ibarətdir ki, tarixin hər dönəmində yeni düşüncə paradix-masının yaranmasını ilkin rüseyimi insanın və cəmiyyətin ölüm fakto-runa yeni münasibətinin formalaş-masından başlayır.

Daha sonra müəllif öz əsərində müxtəlif cəmiyyətlərdə və tarixin hər mərhələsində Avropada ölümə münasibətin hansı transformasiya-lara uğradığını, nəhayət, 20-ci əs-rdə hansı vəziyyətə gəldiyini analiz edir.

Müasir dövrdə bu məsələyə münasibət isə, başqa bir Avropa filoso-fu Jak Bodriyarin "Simvolik deyişmə və ölüm" kitabında daha maraqlı şəkildə təqdim edilir. Onun fikrincə, ölümə münasibət münasibə-tin əsasları Avropada 16-17-ci əs-rlərdə qoyulub. Məhz həmin döv-rərdə burjuva cəmiyyəti, kapitalist münasibətləri formalaşmağa baş-la-dıca, ölümün hansısa "başqa bir həyat formasına keçid" olması fikri sıxışdırılıb təfəkkürdən kənarlaş-dırılmağa başlayıb. Ölümle bağlı müxtəlif ayinlər, kütləvi xalq mə-rasimləri aradan götürülüb, qəbir-istanlıq vahiməli bir yerə çevrilib...

Niyə? Çünki istehsal münasib-ətlərinin və məhsuldar qüvvələrin inkişafı üçün vacib idi ki, insan sif-i bu dünya ilə yaşasın, bu dünyanın fəqirlərini düşünsün... İnsanın tə-qəddür müstəvisi bu dünya ilə məh-dudlaşsın. Belə insanı əsarətdə sax-lamaq asandır, çünki onun içində bu maddi dünyanı - bu dünyada əl-də eladikləri istəmək qorxusu ən dəhşətli bir hiss olacaqdı. Əvəlbəki di-ni-sxolastik düşüncələrdən fərqli olaraq, insanın bütün qazanca yalnız bu dünyada əldə elədiyi maddi sə-rvətdir və onu itirmək, hər şeyi itir-məyə bərabər olmalıdır...

Və nəticədə bu müasir düşüncə tərzli gəlib elə vəziyyətə çatıb ki, hər vaxtla ölümü həyatdan ayırma-ğa çalışır. Ölüm yoxdur, ləğv olu-nub, yalnız həyat var, yalnız dünya var, hər şey dünya ilə məhdudlaş-ır...

Lakin Ziqmund Freydin təbiri-nə desək, bütün bu "sıxışdırma"lar

oks nəticə verib - son iki yüz ildə insanlar ölümdən dəhşətli dərəcə-də qorxmağa başlayıb. Nə qədər unutmaya çalışsaq da, əksinə, bi-zim beynimizi sıxan ağır pressa çevrilib... Çünki ölümün gözü içinə baxmağa cəsarətimiz çatmır.

Və son onilliklərdə insan şü-urunun zorlanması prosesi özünü-nün pik həddinə çatıb, çünki qəilmaz olan bir şeydən qorxmaq, şüuru daim gərginlikdə saxlamağa və cy-ni zamanda, səni qorxu obyektin-dən aralı saxlayan istənilən vasitə-dən bərk-bərk yapışmağa gətirib

mənəsi bu cürdür - hər şey yalnız bu dünyadakı həyatla məhdudlaşır, ölüm isə "silinmək"dir... Dünyadan silinmək. Hər şey bu dünyada baş-lanır, hər şey bu dünya ilə də bitir...

Hər halda, onlar belə düşünür...
(Bu mövzu növbəti fasilələrdə daha geniş işləndiriləcəkdir.)

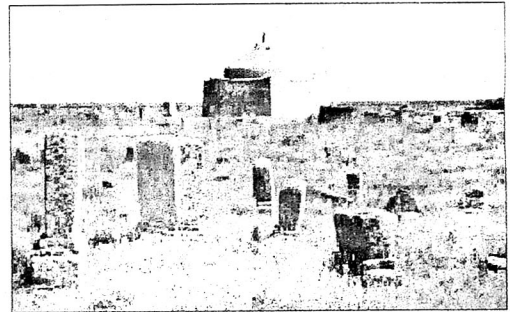
Ölüm-varlıq

Yer yox ikən, göy yox ikən,
ta əzəldən var idim,
Gövhərin yekdənəsindən
irəli pargur idim...

On səkiz min ələmi

mən gərdiş ilə gəlmişəm,
Ol səbəbdən həqiq ilə sirdar idim,
sardar idim...

Şah Xətəinin bu şeərindən gür-ründüyü kimi, əsl həqiqət belədir ki, hər şey nə burda (bu dünyada) başlanır, nə də burda (bu dünyada) bitir... Və Şərq İslam-təfəkkür tar-zinin təsiri altında olan hər bir fərd də insanın həyat-varlıq yolunu bu cür təsəvvür edir - Bəşər varlığının nə proloqu və ekspozisiyası, nə də kulminasiyası və finali var... Bəşər

Bəlkə, doğrudan da, Səfiəddin həvalənlmişdi, anası da oğlunun bu vəziyyətini görüb ondan əlini üzümüşdü? Əsla yox...

dən yoxa çıxdı...

Diqqət edək - ölmədi, həlak ol-madı, hansısa başqa həyat forma-sına keçmədi, sadəcə yoxa çıxdı-Kompyüter yaddaşındakı rəqəmsal kombinasiyalı bir fayl kimi silindi. Birdəfəlik...

Kafkanın əvvəlində haqqında danış-dığımız məşhur "Çevrilmə" novel-lasının finalında baş qəhrəman Qreçor Zamzanın sonu da oxşar olur - onun ürəyi sıxılır, qorara ge-lir ki, yoxa çıxa, hamıya yaxşılıq eləmiş olar. Son nəfəsini verir və sanki hiss olunmadan ətrafdakıların yaddaşından silinir - qohumlarının həyatı davam edir, gələcəyi fikirlə-şirlər, planlar qururlar, deyib-gülür-lər... - o isə, sanki heç əvvəldən mövcud olmamışdı...

Bəli, mənə, Avropa düşüncə tərzinin dünyaya yaydığı həyat-ölüm münasibətlərinin ən bariz nü-

həyatı yalnız süjet xəttinin sonsuz təkrarlarından ibarətdir...

Bu dünyadakı ölüm isə, bu var-lıq formalarının-mərhələlərinin bi-rindən başqasına keçiddir...

Elə dini kitablarımızdakı kə-lamlara və ya müqəddəsliklərimizin dilindən səslənən fikirlərə diqqət etməyimiz kifayətdir.

Qurani-Kərimdə buyrulub: Al-lah həyatı və ölümü xələf etdi...

Diqqət edək, əgər "xələf etdi" sözü işlədilsə, burda yoxluqdan söhbət gedə bilməz...

Başqa bir ayət: Ey insan son Rəbbinə tərəf hərəkət edəsen. Elə bir hərəkət ki, sonda Ona çatcaq-sa.

Yaxud həzrət Əlinin bir məşhur kəlamı: İnsanlar yuxudadır, yalnız öləndən sonra ayılacaqlar...

Və yaxud: Ey insanlar, siz ölüm fərarilərisiz. Ondan nə qədər

